

הרב מאיר שמחה נוימן

מודיעין עילית

האם היום הולך אחר הלילה, או הלילה הולך אחר היום?

תמצית: שמות הימים והתאריכים נועדו לימים ולא ללילות. כאשר נדרשים לציין לילה מסוים, עושים זאת באמצעות היום שלפניו, כיון שהיום שלאחריו עדיין לא בא. כאשר נדרשים להכריע לאיזה תאריך שייך לילה מסוים, הוא משויך ליום שלאחריו, כיון שהיום הוא תכלית הלילה ולא להיפך. בנוסף, ישנם עניינים שאינם תלויים בתאריך אלא במקרה שקרה באותו יום, במקרים אלו היום לא נגמר עד שמתחיל יום חדש.

וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם אֶחָד.

חז"ל (חולין פג.) למדו מפסוק זה שהיום הולך אחר הלילה, כלומר שהמעבר מיום למשנהו הוא בתחילת הלילה, שהרי נאמר כאן תחילה ערב ואחר כך בוקר.

לכאורה בפשוטו של מקרא נראה דווקא להיפך, שהרי מתחילה מספרת התורה על מה שנברא ביום הראשון, ואז מסכמת התורה 'וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם אֶחָד', כלומר שהיה הערב והגיע הבקר ואז נשלם יום אחד עם הגעת הבקר שפתח את היום השני, וכפירוש רשב"ם. ואם נפרש שהערב המדובר הוא ליל היום הראשון – שלאחריו הגיע בקר היום הראשון, הרי לא נשלם יום אחד בבקר אלא היה אחריו צהרים, ורק כשהגיע ערב היום השני נשלם היום הראשון.

מקור נוסף מהתורה לכך שהיום מתחיל בבקר ונמשך עד הבקר שלמחרתו, הוא מהפסוק בפרשת צו העוסק בקרבן תודה 'בַּיּוֹם קָרְבָּנוֹ יֵאָכֵל לֹא יִנְיַח מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר' וכן בפרשת אמור 'בַּיּוֹם הַהוּא יֵאָכֵל לֹא תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר', ופירש רש"י בחולין שם שמפסוק זה לומדת הגמ' שבקדשים הלילה הולך אחר היום, שהרי נאסר רק להותיר ממנו עד בקר, ומינה שהלילה נחשב עדיין ל'יום קרבנו'. ויש להבין את משמעות הדבר, האם התורה רואה את הלילה כשייך ליום שלפניו או ליום שלאחריו.

בענין זה ישנם עוד שני מקורות זהים באופיים: בפרשת בא נאמר 'בְּאַרְבַּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בְּעֶרֶב תֹּאכְלוּ מִצֹּת' והכוונה לליל ט"ו, ובפרשת אמור נאמר 'וְעֲנִיתֶם אֶת נַפְשֵׁיכֶם בְּתִשְׁעָה לַחֹדֶשׁ בְּעֶרֶב' והכוונה לליל י'. וממקורות אלו ניתן ללמוד לכאורה שהלילה הולך אחר היום, שהרי בודאי אין כוונת התורה לליל ט' בתשרי ולליל י"ד בניסן, אלא מפורש בתורה במקומות אחרים שהצום הוא בי' תשרי וחג המצות הוא בט"ו ניסן, והרי שהתורה קוראת לליל י' בתשרי – ט' בתשרי, ולליל ט"ו בניסן – י"ד בניסן. מאידך מאותם מקורות עצמם ניתן ללמוד להיפך, שהרי מפורש בתורה שהצום הוא בי' תשרי ומדוע אם כן יתחיל הצום בט' תשרי? ומדוע יסתיים הצום בליל י"א תשרי שהוא עדיין י' תשרי כמו שנאמר 'מִעֶרֶב עַד עֶרֶב תִּשְׁבְּתוּ שִׁבְתְּכֶם'?

וכן מפורש בתורה שחג המצות הוא בט"ו ניסן ומדוע יתחיל בי"ד ניסן? אלא ודאי שליל י' תשרי הוא תחילתו של י' תשרי וליל ט"ו ניסן הוא תחילתו של ט"ו ניסן, ואם כן פסוקים אלו קשים בפני עצמם מדוע קוראת התורה לי' תשרי - ט' תשרי, ולט"ו ניסן - י"ד ניסן?

תאריכים - לימים ולא ללילות.

ונראה לי לבאר, שבעקרון שמות הימים - כלומר מנין ימי השבוע והחודש - נועדו לימים ולא ללילות כלל, הלילות נועדו לשינה ואין צורך למנות אותם, אלא שישנם מקרים שבהם הלילות דורשים התייחסות וכדלהלן, ואת המקרים האלו צריכים לדון על פי הסדר שנקבע בעיקרו עבור הימים. והנה כאשר לא מדובר על נדון מעשי, אלא על הצורך לציין לילה מסוים כדי שנדע על איזה לילה מדובר, נראה שנכון יותר לציין את הלילה על פי היום שלפניו - ולומר 'ביום פלוני בערב', כי היום שלאחריו עדיין לא בא, וכפי שאנו רגילים לומר 'אחר הצהריים' ולא 'לפני הערב', וכן בשפה העממית אנו רגילים לומר 'ראשון בלילה' ולא 'ליל שני'. אבל כאשר הנדון הוא מעשי וצריכים להכריע אם הלילה שייך לתאריך שלפניו או לתאריך שלאחריו, אנו לא מסתכלים על אותו הלילה כשלעצמו, אלא צריך לקחת את לוח השנה ולסמן את הקו שמבדיל בכל יום בין יום למשנהו, ואת הקו הזה נכון יותר לסמן בתחילת הלילה, משום שאז מתחילה הפעילות של היום הבא - כלומר שבלילה ישנים לקראת היום הבא, וכן הוא הסדר כמו שנאמר 'בִּשְׂכָבְךָ וּבִקְוֹמְךָ', מי שיש לו משמעות בחייו הולך לישון כדי לקום ולא להיפך¹.

לכן בכל דיני התורה שתלויים בתאריך מסוים או ביום בשבוע, היום הולך אחר הלילה, משום שהלילה הוא תחילת היום וכנ"ל, ומכל מקום באותו ענין עצמו כשהתורה רוצה לציין את אותו הלילה היא מציינת אותו על פי היום שלפניו.

אכילת קדשים לעומת זאת, אינה תלויה בתאריך או ביום בשבוע, אלא 'ביום קרבנו', ואותו יום לא הסתיים עד שהתחיל יום חדש. לשון אחר, באכילת קדשים הנדון הוא לא על הלילה לאיזה יום הוא שייך אלא על היום עד מתי הוא ממשיך, וכל עוד לא התחיל יום חדש ממשיך היום הקודם. מכל מקום גם בקדשים ישנה התחשבות בסדר הכללי שבו היום הולך אחר הלילה, שהרי שלמים נאכלים לשני ימים ולילה אחד, אף שנאמר בהם 'בְּיוֹם הַקָּרִיבוֹ אֶת זִבְחוֹ יֶאֱכַל וּמִמֶּחֶרֶת', ועל פי הנ"ל היה לנו לומר ש'יום הקריבו את זבחו' היינו עד שבא יום חדש שהוא בבקר ו'ממחרת' היינו היום הבא עד הבקר השלישי, אך נראה של'יום קרבנו' יש הגדרה עצמית שהוא 'יום קרבנו' ויום זה נמשך עד הבקר, אבל 'ממחרת' אינו הגדרה של יום אלא בהכרח היינו התאריך שלמחרת ההקרבה, ותאריך הרי מסתיים בתחילת הלילה.

וכעת נראה שגם במעשה בראשית, למרות שבפשוטו של מקרא 'ויהי ערב' היינו הערב שאחר היום הראשון והוא קרוי חלק מהיום הראשון, היינו משום שאין שם התייחסות לתאריך אלא למה שקרה באותו יום דהיינו שנברא האור וכו' ובהסתכלות זו באמת אותו יום נמשך עד

¹ אפשר שלכן כתבו הקדמונים שאצל אומות העולם הלילה הולך אחר היום, מתוך תפיסה שאצל הגוים תכלית היום הוא הלילה, כלומר שהם קמים כדי ללכת לישון.

שהתחיל יום חדש, אבל כשאנו מסתכלים למפרע על ששת ימי בראשית ורואים לפנינו סדרה של ששה ימים הקרויים בשמות 'יום אחד' 'יום שני' וכן הלאה, אנו רואים את הקו עובר בין הימים בתחילת כל לילה.

האבן עזרא, באגרת השבת שלו - שבה תקף בחריפות את פירוש רשב"ם לפסוק 'וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר', הביא כמה הוכחות לכך שהיום הולך אחר הלילה:

- הטמא מקרה לילה טמא עד הערב. ויש לדקדק שבדווקא הוכיח האבן עזרא ממקרה לילה, ולא משאר טומאות שהם עד הערב, משום שטומאה שאירעה ביום אין הכרח שסיומה תלוי בהתחלפות הימים (בסיום היממה), אלא יתכן שסיומה תלוי בסיום היום, שזה הרי ודאי שהלילה הוא פרק זמן נפרד מהיום, וכל הנדון הוא מתי מתחילה היממה, לכן הוכיח האבן עזרא ממקרה לילה שזה מקרה שקרה בלילה והטומאה ממשיכה עד סוף היום, וזה ודאי משום שסיום הטומאה תלויה בהתחלפות הימים, ומוכח שבתחילת הלילה מתחיל יום חדש.

- 'ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב ביום הראשון' הרי שכבר הערב נחשב היום הראשון. וזה מבואר היטב על פי מה שנתבאר, שהתאריך שהוא היום הראשון של פסח ודאי מתחיל מהלילה.

- בנוסף הביא האבן עזרא את הפסוק 'ביום הכתי כל בכור' וכתב עליו כלשון הזה 'ובמקרא היום הזה יום בשורה הוא ומכיננו עד אור הבקר'. ולא זכיתי להבין דבריו, ומה הוא מוכיח משם.

ישנם דינים נוספים בתורה שהיה אפשר לדמותם לקדשים ולומר שהם תלויים ביום ולא בתאריך:

- דין אותו ואת בנו שנאמר בו 'לא תשחטו ביום אֶחָד'. ובאמת מבואר בגמ' חולין פג. שהיה צד לומר כן, ואפשר שאילו היה נאמר 'ביום שחיטת השור לא תשחט את בנו' כן היה הדין², שאז איסור שחיטת הבן היה תלוי בהגדרת היום כ'יום שחיטת השור', אך כיון שנאמר 'לא תשחטו ביום אֶחָד' המשמעות היא שהגדרת היום קיימת עוד לפני שחיטת השור או שחיטת הבן, ולכן מובן שמדובר בתאריך שמסתיים בתחילת הלילה.

- 'יום שמעו' שנאמר לגבי נדרים, היה נראה יותר שאינו תלוי בתאריך אלא בהגדרת היום כ'יום שמעו', אך במשנה נדרים עו: מבואר לא כך, ונראה שהבינה המשנה שבסתמא כל 'יום' הוא לפי התאריך מלבד קדשים שמוכח בהם שאינם תלויים בתאריך אלא ב'יום קרבנו', ולכן הכלל הוא שבכל התורה היום הולך אחר הלילה מלבד בקדשים. וכן יש לבאר את יום הטומאה שהביא האבן עזרא, למרות שהתורה בכלל לא תלתה את

² ואז גם לא היתה קיימת דרשת הגמ' שם 'יום אחד' ממעשה בראשית.

הטומאה ב'יום' במפורש, אבל מכך שהטומאה מסתיימת בתחילת הלילה ניתן ללמוד שהטומאה תלויה ביום כתאריך.

מעניין לציין גם את דברי האבן עזרא בשמות (טז כה), גם שם הביא את פירוש הרשב"ם והתבטא עליו בחריפות, והביא שהיו שהוכיחו שהלילה הולך אחר היום מדברי משה 'שַׁבַּת הַיּוֹם לִיקָוֶקֶת' משמע דווקא היום ולא בלילה שעבר, וכן אמר ביום שישי 'שַׁבְּתוֹן שַׁבַּת קֹדֶשׁ לִיקָוֶקֶת מִחָר' (שם כג) הרי שרק מחר תהיה שבת ולא ביום שישי בלילה, ודחה האבן עזרא את דבריהם שאין רגילות לעשות מלאכה רק ביום. ולכאורה ראייתם לא מובנת, שהרי אם היום מתחיל מהלילה אז כאשר משה אומר 'מחר' הכוונה מתחילת הלילה, וכן כשאומר היום הכוונה מתחילת הלילה שעבר שהוא תחילת היום. ונראה שהיה מוסכם על כולם שכאשר אדם מתייחס ליום הנוכחי ואומר 'היום' אין כוונתו לתאריך המוגדר מראש אלא ליום הנוכחי במבט עליו בפני עצמו, וככזה הוא ודאי לא מסתיים עד שמתחיל יום חדש למחרת בבקר, וכן כשאדם אומר 'מחר' כוונתו כשיתחיל יום חדש - שזה קורה רק עם הופעתו של בקר חדש.